

**Київський національний торговельно-економічний
університет**

**ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТИ
РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО
БІЗНЕСУ**

Монографія

*За загальною редакцією доктора економічних наук,
професора, А. А. Мазаракі, доктора економічних наук,
професора Т. М. Мельник*

Київ 2018

Розповсюдження і тиражування без офіційного дозволу КНТЕУ
заборонено

УДК 339.92(477)
Є 24

Автори:

А. А. Мазаракі, д-р екон. наук., проф. (передмова, післямова, загальна редакція),
Т. М. Мельник, д-р екон. наук, проф. (підрозділи 1.6, 2.1); В. В. Юхименко, д-р екон. наук,
проф. (підрозділ 1.7); В. П. Онищенко, д-р екон. наук, проф. (підрозділ 1.1); В. М. Будзяк,
д-р екон. наук, проф. (підрозділ 3.6); А. О. Ходжанин, д-р екон. наук, проф. (підрозділ 1.2);
Л. П. Кудирко, канд. екон. наук, проф. (підрозділ 1.4); Н. Г. Калюжна, д-р екон. наук, доц.
(підрозділ 2.3); І. Л. Федун, д-р екон. наук, доц. (підрозділ 3.5); Н. А. Гринюк, канд. екон. наук,
доц. (підрозділ 2.8); О. В. Кам'янецька, канд. екон. наук, доц. (підрозділ 3.3); Ю. О. Олейников,
канд. екон. наук, доц. (підрозділ 3.8); Т. М. Стукач, канд. екон. наук, доц. (підрозділи 4.2, 4.3);
В. Г. Лежешко, канд. екон. наук, доц. (підрозділ 4.4); О. О. Шнирков, канд. екон. наук, доц.
(підрозділ 3.9); О. В. П'янова, канд. екон. наук, доц. (підрозділ 2.6); Ю. І. Головня, канд. екон. наук, доц.
(підрозділ 2.5); Н. О. Іксарова, канд. екон. наук, доц. (підрозділ 2.4); О. С. Головачова, канд. екон. наук,
(підрозділ 4.1); О. В. Дяченко, канд. екон. наук (підрозділ 2.12); О. В. Генералов, канд. екон. наук
(підрозділ 1.3); К. С. Пугачевська, канд. екон. наук (підрозділи 2.2, 3.4); І. М. Севрук, канд. екон. наук
(підрозділ 2.9); Т. Л. Макарова, канд. екон. наук (підрозділи 2.10, 3.1); Н. Ю. Коровайченко,
канд. екон. наук, доц. (підрозділ 3.7); Ю. М. Туніцька, канд. екон. наук (підрозділ 4.5);
К. П. Кравець, канд. екон. наук (підрозділ 2.7); О. В. Гончаренко, канд. екон. наук (підрозділ 2.11);
Л. В. Самсонова, аспірант (підрозділ 1.5); В. М. Сторожук, аспірант (підрозділ 2.13); О. В. Лошенко,
аспірант (підрозділ 3.2); К. Г. Касянок, аспірант (підрозділ 3.8)

За загальною редакцією доктора економічних наук,
професора А. А. Мазаракі, доктора економічних наук,
професора Т. М. Мельник

Рецензенти:

А. М. Поручник, д-р екон. наук, проф., професор кафедри міжнародної економіки Державного
вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені
Вадима Гетьмана»;
О. І. Шнирков, д-р екон. наук, проф., професор програми Жана Моне, зав. кафедри світового
господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
В. Д. Лагутін, д-р екон. наук, проф. кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Київського національного торговельно-економічного університету

Рекомендовано до друку вченою радою
Київського національного торговельно-економічного університету
(Протокол № 9 від 26 квітня 2018 р.)

Євроінтеграційні пріоритети національного бізнесу : монографія /
Є 24 А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, В. В. Юхименко, Н. Г. Калюжна,
Л. П. Кудирко [та ін.] ; за заг. ред. А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник. – Київ :
Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – 672 с.
ISBN 978-966-629-904-1
DOI: <http://doi.org/10.31617/m.knute.2018-1015>

У монографії представлено наукову концепцію формування організаційно-
економічних та інституціональних механізмів підвищення конкурентоспроможності
національного бізнесу в умовах активізації євроінтеграційного вектора його розвитку.
Розкрито теоретико-методологічні засади становлення системи глобальної конкуренції на
мікрорівні, проаналізовано міжнародні компаративні переваги вітчизняного бізнесу,
обґрунтовано варіативні стратегії підвищення конкурентних переваг підприємств
України в умовах взаємодії із контрагентами країн ЄС.

Призначено для науковців, викладачів, студентів, практичних працівників сфери
зовнішньоекономічної діяльності, а також широкого кола читачів.

УДК 339.92(477)

ISBN 978-966-629-904-1

© Мазаракі А. А., Мельник Т. М., Юхименко В. В., Онищенко В. П.,
Будзяк В. М., Ходжанин А. О., Кудирко Л. П., Калюжна Н. Г., Федун І. Л.,
Гринюк Н. А., Кам'янецька О. В., Олейников Ю. О., Стукач Т. М.,
Лежешко В. Г., Шнирков О. О., П'янова О. В., Головня Ю. І.,
Іксарова Н. О., Головачова О. С., Дяченко О. В., Генералов О. В.,
Пугачевська К. С., Севрук І. М., Макарова Т. Л., Коровайченко Н. Ю.,
Туніцька Ю. М., Кравець К. П., Гончаренко О. В., Самсонова Л. В.,
Сторожук В. М., Лошенко О. В., Касянок К. Г., 2018

© Київський національний торговельно-економічний університет,
2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
----------------	---

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ВХОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БІЗНЕСУ В ГЛОБАЛЬНЕ КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ.....	11
---	----

1.1. Євроінтеграційний проект як цивілізаційний вибір сучасної України	11
1.2. Методичні підходи до оцінювання макроекономічних умов функціонування бізнес-суб'єктів.....	32
1.3. Методичний інструментарій оцінки конкурентоспроможності суб'єктів господарювання на мікрорівні	61
1.4. Моделі розвитку національного бізнесу в умовах дестабілізації світової економіки.....	71
1.5. Трансформація моделей міжнародних контрактних відносин.....	90
1.6. Національні системи державної підтримки підприємництва	107
1.7. Конкурентоспроможність національної економіки у вимірі теорій міжнародної конкуренції	120

РОЗДІЛ 2. СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ НА РИНКИ ЄС	133
---	-----

2.1. Експорт товарів та послуг підприємствами України на ринки ЄС	133
2.2. Пріоритети розвитку імпорту в Україну товарів та послуг з ЄС.....	152
2.3. Економіко-математичне моделювання зовнішньої торгівлі України та ЄС.....	171
2.4. Конкурентні позиції національних експорто- та імпортоорієнтованих підприємств.....	193

2.5. Євроінтеграційні пріоритети розвитку малого та середнього бізнесу в Україні	213
2.6. Вітчизняні підприємства як об'єкт інвестування компаніями з ЄС	229
2.7. Корпоративна консолідація та конкурентні позиції вітчизняного бізнесу	243
2.8. Європейський вектор розвитку кооперативного сектора економіки України	268
2.9. Маркетингові стратегії європейських роздрібних мереж на ринку України	291
2.10. Методичні підходи до ідентифікації масштабів ілєгалізації ЗЕД вітчизняних підприємств на ринках ЄС	308
2.11. Цифровізація економіки України	324
2.12. Вплив модернізації митної справи на вітчизняне бізнес-середовище	339
2.13. Адміністрування тарифної лібералізації в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС	349

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ПІДТРИМКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

3.1. Протидія ілєгалізації діяльності та впливу ресурсів національного бізнесу в країні ЄС	370
3.2. Особливості міжнародної трудової міграції з України до країн ЄС	389
3.3. Сприяння розвитку інститутів малого та середнього бізнесу в умовах переорієнтації на ринки ЄС	406
3.4. Пріоритети розвитку селективного імпортозаміщення	417
3.5. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку підприємств холдингового типу в АПК	437

3.6. Еколого-економічна ефективність та конкурентоспроможність підприємств на ринках ЄС	452
3.7. Механізми регулювання цифрового ринку України в умовах інтенсифікації співпраці з ЄС	467
3.8. Активізація інвестиційної діяльності в експортоорієнтованих виробництвах	489
3.9. Кооперація України та ЄС у сфері технічних стандартів	502

РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ КОРПОРАТИВНО-ДЕРЖАВНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ

4.1. Поглиблення корпоративно-державного партнерства у сфері АПК	514
4.2. Розвиток кластерної форми організації агробізнесу	536
4.3. Пріоритети розвитку транспортної інфраструктури в Україні	555
4.4. Корпоративно-державне партнерство у сфері електроенергетики України	571
4.5. Чинники посилення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств харчової промисловості на ринку ЄС	587

ПІСЛЯМОВА	613
-----------------	-----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	624
----------------------------------	-----

Розроблена політика протидії корупції в органах державної влади базується на використанні двох методів: тактичних та стратегічних, які можуть стати базуювальним елементом економічної складової державної політики протидії корупції.

До суб'єктів, які згідно із законодавством України запобігають та протидіють корупції, належать Президент України, Верховна Рада України, Генеральна прокуратура України, а також спеціально уповноважений орган, до завдань якого входить формування антикорупційної політики. Крім того, законодавчо визначено перелік спеціальних уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції (органи прокуратури, НАБУ, СБУ та ін.).

У контексті протидії ухиленню від сплати податків у сфері зовнішньої торгівлі важливо також приділяти особливу увагу вантажам на кордоні з такими ознаками: використано нетипові шляхи переміщення товарів («імпорт»); переміщено в одному транспортному засобі (контейнері) консолідовані вантажі, які довантажують у різних митницях («імпорт/експорт»); використано офшорні зони при імпорتنих операціях; товари, що підлягають обкладенню антидемпінговим, спеціальним та компенсаційним видами мита; контроль співвідношення маси нетто-брутто «імпорт»; юридичні особи-резиденти, що здійснюють митне оформлення поза місцем акредитації «імпорт/експорт»; товари, які можуть використовувати як товари-прикриття для переміщення високоліквідних товарів; товари, які переміщують нелогічними маршрутами; операції, не характерні для суб'єкта ЗЕД; товари зі значною різницею податкового навантаження, які переміщують за однією митною декларацією; транзитні операції, для яких використовують офшорні зони.

Отже, ефективна протидія ілєгалізації діяльності та впливу ресурсів національного бізнесу в країні ЄС потребує насамперед вирішення низки питань, пов'язаних з відсутністю єдиної державної політики у цій сфері; несистемним характером боротьби з ілєгалізацією впливу;

дублюванням однакових завдань різними правоохоронними органами в контексті протидії ілєгалізації; слабкою взаємодією правоохоронних та контролюючих органів у контексті протидії ілєгалізації; недостатністю врахування у практичній діяльності результатів наукових досліджень щодо протидії ілєгалізації діяльності та впливу ресурсів національного бізнесу в країні ЄС.

Для посилення взаємодії правоохоронних та контролюючих органів у контексті протидії ілєгалізації діяльності та впливу ресурсів національного бізнесу в країні ЄС доцільно активізувати співробітництво з розроблення глобальних заходів – спільних наказів, інструкцій, програм, планів та угод; посилити узгодженість та координацію дій правоохоронних та контролюючих органів, їх підрозділів для вирішення питань оперативної діяльності, тобто в конкретних випадках порушення правил економічного життя суспільства (спільна комплексна перевірка об'єкта щодо порушення податкового законодавства), що потребує транспарентного регламенту співробітництва суб'єктів протидії ілєгалізації економічної діяльності, чітко встановлених функцій, наявності висококваліфікованих кадрів у правоохоронних і контролюючих структурах, недопущення корупційних взаємозв'язків державних структур протидії ілєгалізації та об'єкта і суб'єкта впливу. Саме за таких умов взаємодії правоохоронних та контролюючих органів можливо досягти основної мети – знизити рівень ілєгалізації діяльності та впливу ресурсів національного бізнесу в країні ЄС.

3.2. Особливості міжнародної трудової міграції з України до країн ЄС

Економічні та політичні зміни, які відбуваються сьогодні в Україні, суттєво посилюють процеси міжнародної інтеграції та зростання мобільності трудової сили. Скорочення діяльності багатьох промислових підприємств, військовий конфлікт на сході країни, непродумані та несвоєчасні реакції

держави на кризові явища в галузях економіки, які супроводжуються появою масштабного безробіття та соціальною напругою, зростання відкритості українського суспільства призвели до збільшення потенціалу міграційної рухливості жителів України.

Трудова міграція в Україні останніми роками набула масового характеру. За даними Державної служби статистики України у 2005–2015 рр. міграційний приріст був позитивним (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Динаміка зовнішньої міграції населення України за
даними Держстату

Показник міграційного руху населення	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ²	2016 ²
Кількість іммігрантів	30810	31684	76361	54100	42698	30659	14311
Кількість емігрантів	14677	14588	14517	22187	21599	21409	6465
Приріст	16133	17096	61844	31913	21099	9250	7846

Джерело: складено автором

Примітки:

1. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.
2. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції. Інформація сформована на основі наявних адміністративних даних щодо зміни реєстрації постійного місця проживання. Дані попередні.

За даними Інституту міграційної політики у середині 2015 р. кількість іммігрантів в Україні становила 4,83 млн осіб, а кількість емігрантів – 5,83 млн осіб [311].

Розбіжність статистичних даних зумовлена відмінностями методик обчислення міжнародних мігрантів та значною нелегальною міграцією.

Спеціальні дослідження й експертні оцінки дають підставу стверджувати, що реальна кількість працівників-мігрантів у десятки, а то й у сотні разів більша за офіційну. Це спричинено проблемою нелегальних мігрантів, яких лише за 2015 р. Державна міграційна служба України виявила понад 5 тис. осіб.

Кількість міждержавних мігрантів за регіонами у 2010–2015 роках наведено у табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Регіональний розподіл українських міждержавних
мігрантів у 2010–2015 роках

Регіони	Одиниця виміру	Кількість іммігрантів						Кількість емігрантів					
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Європа	осіб	20845	21385	26833	23408	21219	14935	11314	10173	9766	10594	9411	8874
	%*	67,66	67,49	35,14	43,27	49,70	48,71	77,09	69,74	67,27	47,75	43,57	41,45
Америка	осіб	881	912	2232	1698	1106	932	1136	1228	890	1041	1784	1694
	%*	2,86	2,88	2,92	3,14	2,59	3,04	7,74	8,42	6,13	4,69	8,26	7,91
Азія	осіб	8776	9076	39309	24322	16874	11529	2178	3060	3568	9203	9024	9550
	%*	28,48	28,65	51,48	44,96	39,52	37,60	14,84	20,98	24,58	41,48	41,78	44,61
Африка	осіб	282	287	7949	4640	3480	3233	25	111	268	1338	1354	1262
	%*	0,92	0,91	10,41	8,58	8,15	10,55	0,17	0,76	1,85	6,03	6,27	5,89
Австра- лія й Океанія	осіб	26	24	38	32	19	30	24	16	25	11	26	29
	%*	0,08	0,08	0,05	0,06	0,04	0,10	0,16	0,11	0,17	0,05	0,12	0,14

* – до загальної кількості населення

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Дані табл. 3.4 свідчать, що Європа займає вагому частку у регіональному розрізі міжнародної трудової міграції. Це пояснюється близьким географічним розташуванням, падінням промислового виробництва, зменшенням рівня зайнятості населення України, а також значним перевищенням середнього рівня заробітних плат країн Європейського Союзу над середнім рівнем заробітних плат в Україні. Дані статистики Мінфіну показують, що середня зарплата в Україні

становить 5406 грн, або близько 190 євро. Водночас рівень зарплат у сусідніх країнах значно перевищує цей показник в Україні. У Румунії середня зарплата становить 395 євро, в Угорщині – 497 євро, у Чехії – 702 євро, у Словаччині – 745 євро, у Польщі – 750 євро [312].

Дослідження регіонального рівня міграційного управління має особливий інтерес для України, у зв'язку з її прагненням стати повноцінним членом Європейського Союзу. В останнє десятиріччя налагодження дипломатичних відносин між Україною та Європейським Союзом відбувалося у багатьох напрямках, у тому числі у сфері переміщення українців через кордони країн-членів ЄС.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС завдало вектор «політичної асоціації та економічної інтеграції» і визначає нові умови переміщення не тільки товарів, послуг, капіталів, але й робочої сили. Важливими кроками до розвитку цих відносин стало введення безвізового режиму України з країнами ЄС, у результаті якого кількість емігрантів з України зростає, що призведе до гальмування розвитку економіки країни. Ратифікація Угоди про спрощення оформлення віз між Європейським Союзом і Україною та Доповнена Угода про спрощення віз між ЄС і Україною поліпшила умови видачі віз українським громадянам [313].

Таблиця 3.5

Динаміка міграційного руху населення України
з країнами ЄС

Показник міграційного руху населення	Одиниця виміру	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість емігрантів	осіб	4197	3990	3983	4475	4443	4558
	% до загальної кількості емігрантів	28,60	27,35	27,44	20,17	20,57	21,29

Закінчення табл. 3.5

Показник міграційного руху населення	Одиниця виміру	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість іммігрантів	осіб	2099	2377	5048	3806	2674	2254
	% до загальної кількості іммігрантів	6,81	7,50	6,61	7,04	6,26	7,35
Показник міграційного руху населення	Одиниця виміру	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Міграційний приріст/скорочення	осіб	-2098	-1613	1065	-669	-1769	-2304

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Отже, кількість емігрантів з України до країн ЄС щороку зростає. З 2010 р. по 2015 р. кількість емігрантів збільшилася на 8,6%. Частка кількості іммігрантів з країн ЄС до України за досліджуваний період була незначною, її середнє значення становить 6,9%.

У 2015 р. найбільше іммігрантів прибуло до України з таких країн Європейського Союзу, як Польща (518 осіб), Німеччина (266 осіб), Італія (229 осіб) та Іспанія (111 осіб) (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Динаміка кількості іммігрантів з країн ЄС до України у
2010–2015 рр.

Країни	Одиниця виміру	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Австрія	осіб	40	36	83	61	38	27
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	1,91	1,51	1,64	1,60	1,42	1,20
	% до загальної кількості іммігрантів	0,13	0,11	0,11	0,11	0,09	0,09

Продовження табл. 3.6

Країни	Одиниця виміру	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Естонія	осіб	56	51	66	64	45	37
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	2,67	2,15	1,31	1,68	1,68	1,64
	% до загальної кількості іммігрантів	0,18	0,16	0,09	0,12	0,11	0,12
Іспанія	осіб	155	205	248	195	194	111
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	7,38	8,62	4,91	5,12	7,26	4,92
	% до загальної кількості іммігрантів	0,50	0,65	0,32	0,36	0,45	0,36
Італія	осіб	159	183	392	355	248	229
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	7,58	7,70	7,77	9,33	9,27	10,16
	% до загальної кількості іммігрантів	0,52	0,58	0,51	0,66	0,58	0,75
Латвія	осіб	161	168	216	177	125	98
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	7,67	7,07	4,28	4,65	4,67	4,35
	% до загальної кількості іммігрантів	0,52	0,53	0,28	0,33	0,29	0,32
Литва	осіб	120	128	168	149	88	81
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	5,72	5,38	3,33	3,91	3,29	3,59
	% до загальної кількості іммігрантів	0,39	0,40	0,22	0,28	0,21	0,26
Німеччина	осіб	453	472	659	465	312	266
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	21,58	19,86	13,05	12,22	11,67	11,80
	% до загальної кількості іммігрантів	1,47	1,49	0,86	0,86	0,73	0,87
Польща	осіб	228	258	1378	788	559	518
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	10,86	10,85	27,30	20,70	20,91	22,98

Закінчення табл. 3.6

Країни	Одиниця виміру	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Угорщина	% до загальної кількості іммігрантів	0,74	0,81	1,80	1,46	1,31	1,69
	осіб	55	53	93	143	81	50
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	2,62	2,23	1,84	3,76	3,03	2,22
Чехія	% до загальної кількості іммігрантів	0,18	0,17	0,12	0,26	0,19	0,16
	осіб	78	66	128	124	98	72
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	3,72	2,78	2,54	3,26	3,66	3,19
	% до загальної кількості іммігрантів	0,25	0,21	0,17	0,23	0,23	0,23

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

За даними Державної міграційної служби України у 2015 р. українці віддали перевагу Німеччині (1412 осіб), Угорщині (1394 осіб) та Польщі (439 осіб) (табл. 3.7). Водночас, за останніми даними опитування домогосподарств та трудових мігрантів МОМ, основними країнами призначення трудових мігрантів з України серед країн ЄС є Польща, Чеська Республіка та Італія [314].

Таблиця 3.7

Динаміка кількості емігрантів з України
до країн ЄС у 2010–2015 рр.

Країни	Одиниця виміру	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Австрія	осіб	139	158	143	123	154	133
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	3,31	3,96	3,59	2,75	3,47	2,92
	% до загальної кількості іммігрантів	0,95	1,08	0,99	0,55	0,71	0,62

Продовження табл. 3.7

Країни	Одиниця виміру	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Естонія	осіб	21	32	23	17	25	17
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	0,50	0,80	0,58	0,38	0,56	0,37
	% до загальної кількості іммігрантів	0,14	0,22	0,16	0,08	0,12	0,08
Іспанія	осіб	392	406	379	252	123	115
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	9,34	10,18	9,52	5,63	2,77	2,52
	% до загальної кількості іммігрантів	2,67	2,78	2,61	1,14	0,57	0,54
Італія	осіб	193	189	208	196	174	96
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	4,60	4,74	5,22	4,38	3,92	2,11
	% до загальної кількості іммігрантів	1,31	1,30	1,43	0,88	0,81	0,45
Латвія	осіб	29	21	40	38	75	38
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	0,69	0,53	1,00	0,85	1,69	0,83
	% до загальної кількості іммігрантів	0,20	0,14	0,28	0,17	0,35	0,18
Литва	осіб	40	42	53	79	78	90
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	0,95	1,05	1,33	1,77	1,76	1,97
	% до загальної кількості іммігрантів	0,27	0,29	0,37	0,36	0,36	0,42
Німеччина	осіб	1879	1846	1616	1579	1349	1412
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	44,77	46,27	40,57	35,28	30,36	30,98
	% до загальної кількості іммігрантів	12,80	12,65	11,13	7,12	6,25	6,60

Закінчення табл. 3.7

Країни	Одиниця виміру	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Польща	осіб	178	194	241	425	589	439
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	4,24	4,86	6,05	9,50	13,26	9,63
	% до загальної кількості іммігрантів	1,21	1,33	1,66	1,92	2,73	2,05
Угорщина	осіб	146	177	276	457	847	1394
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	3,48	4,44	6,93	10,21	19,06	30,58
	% до загальної кількості іммігрантів	0,99	1,21	1,90	2,06	3,92	6,51
Чехія	осіб	699	434	431	489	235	174
	% до загальної кількості іммігрантів з ЄС	16,65	10,88	10,82	10,93	5,29	3,82
	% до загальної кількості іммігрантів	4,76	2,98	2,97	2,20	1,09	0,81

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Польща є однією з основних країн в ЄС, що приймає українців. Якщо за 2014 та 2015 рр. кількість українців, що отримали дозвіл на проживання, зменшилася в Чеській Республіці й навіть у таких популярних серед українців країнах, як Італії та Іспанії, то в Польщі вона зросла більше ніж удвічі.

Незважаючи на те, що у Польщі соціальні зв'язки є важливим фактором економічної інтеграції, однак у даній країні ринок праці та інституції, що регулюють міграцію, прихильніші до українських мігрантів. По-перше, через те, що мігрантська праця «закриває» ніші ринку праці з найвищим рівнем експлуатації: будівництво, некваліфікована робота на фабриках та фермах, прибирання й інші сфери обслуговування. По-друге, зиск від мігрантської праці для наймачів ще й у тому, що велика кількість пропозиції робітників

знижує вимоги до оплати праці. По-третє, порівняно з іншими країнами ЄС Польща залишається досить закритою до мігрантів із віддалених куточків світу, окрім Східної Європи [315].

Слід зауважити, українці мігрують не лише для того, щоб виконувати некваліфіковану роботу. Молодь, науковці виїжджають на навчання, або ж – на кваліфіковану роботу.

На рис. 3.2 графічно зображені основні сфери працевлаштування українських трудових мігрантів, за даними дослідження, проведеного у межах проекту Міжнародної організації з міграції.

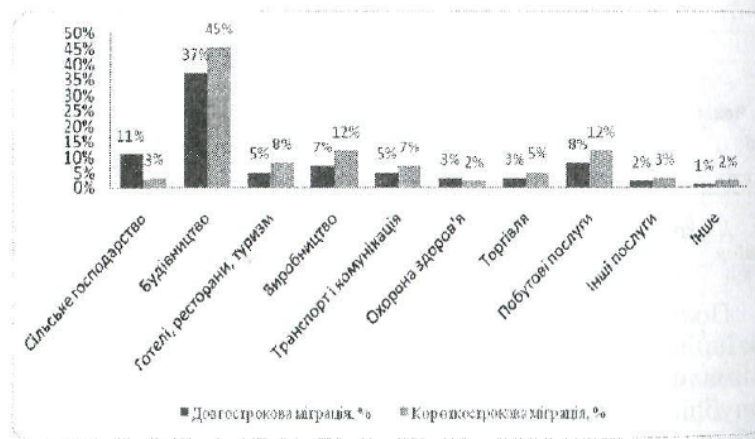

Рис. 3.2. Основні сфери працевлаштування українських трудових мігрантів, %

Джерело: побудовано автором на основі даних Проекту Міжнародної організації з міграції

Працюють українські трудові мігранти переважно на будівництві, у сільському господарстві, на виробництві, на транспорті та у сфері комунікацій, у торгівлі, в готельному, ресторанному або туристичному бізнесі, у галузі охорони здоров'я, надають побутові послуги.

Мета, яку зазвичай ставлять перед собою, це підтримати родини (для майже 42% таких домогосподарств кошти, які пересилають із-за кордону, – це чи не єдине фінансове джерело); нагромадити капітал; вдосконалити навички роботи та іноземну мову; налагодити необхідні контакти [316].

Міжнародна трудова міграція спричинена передусім великою різницею у рівнях економічного і соціального розвитку країн, особливостями їх демографічної ситуації. Домінуючим мотивом для трудових мігрантів залишається економічний, але важливу роль відіграють також політичні, соціальні, культурні чинники. Проте, якщо на початку 90-х рр. XX ст. виїзди на заробітки за кордон зумовлювалися зупиненням роботи підприємств, багатомісячними затримками з виплатою заробітної плати, безробіттям, що стрімко зростало, то нині їхньою метою здебільшого стало прагнення підвищити добробут, вирішити житлові питання, заробити кошти на навчання тощо. Після певного поліпшення економічної ситуації втратилось значення основних «виштовхувальних» факторів. Натомість тепер виїздити за кордон змушують людей обставини, за яких будь-яку роботу знайти в принципі нескладно, але прожити на запропонований заробіток важко, а вирішити життєво важливі матеріальні проблеми, зокрема, купити житло, започаткувати бізнес тощо, взагалі неможливо.

Аналізуючи мотиви трудової міграції, можна виділити найважливіші чинники, що змушують трудових мігрантів від'їжджати за кордон. До них належать:

1. Проблема бідності, зокрема через високий рівень безробіття на батьківщині. Характерний тип мотивованого таким чинником мігранта – колишній працівник бюджетної установи або сільськогосподарського підприємства, який опинився без роботи чи без зарплати.

2. Бажання забезпечити добробут наступних поколінь. Головна причина заробітчанства цього типу – намагання заробити гроші не стільки на поточне споживання й утримання родини, скільки на забезпечення дітей освітою,

квартирою, побутовими зручностями тощо. Така міграція вже не є вимушеною, а радше свідомою, тобто такою, що ґрунтується на певних раціональних аргументах та економічному інтересі потенційного мігранта.

3. Прагнення підвищити свій соціальний статус. Основна категорія, яка переслідує цю мету, – представники інтелігенції (освітяни, науковці, представники творчих професій). Трудову міграцію вони розглядають не лише як засіб підвищення матеріального забезпечення, але також як фактор підвищення власного соціального статусу, у тому числі і завдяки розширенню сфери своїх ділових і партнерських контактів.

4. Суспільна мода. Її наслідком стало укорінення заробітчанства як своєрідного способу життя, певної нової суспільної культури на українському ґрунті. Заробітчанство, сформоване попередніми хвилями мігрантів, системою міжнародних контактів і комунікацій, налагодженням постійних каналів нелегального працевлаштування за кордоном, розвитком фінансової інфраструктури в Україні, стає значно менш ризикованим і небезпечним, до того ж простішим, ніж у попередньому десятиріччі. Відтак середовище трудової міграції поповнилося людьми, які не мали гострої потреби у поліпшенні матеріального добробуту чи соціального статусу, а вирушали за кордон радше під впливом своєрідної соціальної моди.

5. Майбутня еміграція. Цей мотив діяв впродовж усього періоду існування української трудової міграції, але його вплив, зазвичай, був не дуже сильним, принаймні в середовищі вихідців із західних областей України. Частка людей, що виїздили на заробітки за кордон, щоб отримати дозвіл на проживання у тій чи іншій державі, як правило, була незначною, а тому в контексті проблеми «заробітчанства» така мотивація відіграє другорядну роль.

6. Професійне зростання. Цей мотив трудової міграції з'явився відносно недавно. Він пов'язаний із виїздом за кордон молодих людей (переважно студенти і випускники ЗВО), які прагнуть розширити власний фаховий досвід або сферу професійного пізнання.

7. Військові конфлікти. Проблема біженців сьогодні стає дуже актуальним питанням для українців, що спричиняє як зовнішню, так і внутрішню міграцію. Більшість біженців прямують зі сходу та з Криму. Найпопулярнішими країнами у Європі для українських біженців є Німеччина, Італія, Польща та Швеція. Німеччина прийняла близько 5600 заявок на статус біженця, Польща – 4 тисячі заявок на статус біженця та ще тисяча людей шукають інших форм легалізації. В Італії та Швеції – по 2 тисячі заявок на статус біженця. Близько 10 тисяч людей реєструються як внутрішньо переміщені щотижня. Наразі внутрішньо переміщених осіб в Україні за офіційними даними нараховується близько півтора мільйона. Їх кількість продовжує зростати щотижня.

Визначальною характеристикою українських трудових мігрантів є високий рівень освіти та професійний досвід трудових мігрантів. У 2014 р. більша частина трудових мігрантів мала базову або повну вищу освіту, чверть – професійно-технічну.

Як відзначають аналітики, велика кількість освічених і професійно досвідчених людей (інженери, лікарі, фахівці сектора ІТ, вчителі, агрономи тощо), долучившись до міграції, сприяють, певною мірою, «відпливу мізків» з країни. Цей процес супроводжується певною втратою кваліфікації (втраченою навичок), оскільки кваліфіковані трудові мігранти займаються трудовою діяльністю, яку можуть здійснювати особи без кваліфікації [317, с. 227–240].

Зростання масштабів міграції робочої сили зумовлює стрімке зростання обсягів грошових переказів між країнами світу. Грошові перекази трудових мігрантів, що у кожному конкретному випадку сприяють розв'язуванню фінансових проблем окремої родини чи домогосподарства, в умовах масштабного розвитку трудових еміграційних потоків здійснюють істотний вплив на соціально-економічний та фінансовий розвиток як країни-реципієнта, так і світової спільноти загалом. На сьогодні приватні грошові перекази займають вагомую частку у ВВП України, у 2016 р. обсяги приватних грошових переказів в Україну становили 5,8% від ВВП, тобто 5,4 млрд дол. США [318].

Структура надходжень обсягів приватних грошових переказів в Україну (табл. 3.8) свідчить, що у період 2008–2016 рр. вони здійснювались через кореспондентські рахунки банків, міжнародні платіжні системи та неформальні канали.

Таблиця 3.8

Структура надходжень обсягів приватних грошових переказів в Україну за період 2008–2016 рр.

млн дол. США

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Надходження – разом	6177	5370	5862	7019	7526	8537	6489	5154	5425
з них:									
– через коррахунки банків	3275	2832	2959	3252	3278	3293	2410	2006	2279
у % до загальної суми надходжень	53,0	52,7	50,5	46,3	43,6	38,6	37,1	38,9	42,0
– через міжнародні платіжні системи	2097	1825	2126	2804	3213	4084	3190	2135	2126
у % до загальної суми надходжень	33,9	35,3	36,3	39,9	42,7	47,8	49,2	41,4	39,2
– неформальними каналами	805	713	777	963	1035	1160	889	1013	1020
у % до загальної суми надходжень	13,0	13,3	13,3	13,7	13,8	13,6	13,7	19,7	19,0
у тому числі:									
1. Оплата праці (без урахування податків та витрат у країні перебування)	3024	2855	3373	4022	4619	5652	4318	3452	3602
з неї:									
– грошові кошти, що ввезені неформальними каналами	414	352	455	569	654	780	593	649	
2. Приватні трансферти	3153	2515	2489	2997	2907	2885	2171	1702	1823
у тому числі:									
Грошові перекази робітників, що працюють за кордоном більше року	2140	1643	1560	1890	1749	1531	1165	1016	1102

Закінчення табл. 3.8

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
з них:									
– грошові кошти, що ввезені неформальними каналами	391	361	322	394	381	380	296	364	
Інші приватні трансферти	1013	872	929	1107	1158	1354	1006	686	721
Частка грошових переказів у ВВП, %	3,4	4,6	4,3	4,3	4,3	4,7	4,9	5,7	5,8

Джерело: складено автором на основі даних Національного банку України [318]

Залежно від джерел формування перекази, що надходили із-за кордону в 2016 р. як оплата праці (тобто від працівників, які працюють за кордоном менше року), становили 3,6 млрд дол. США, тобто на 4,3% більше, ніж у 2015 р. З 2008 р. по 2013 р. частка переказів у формі оплати праці мала тенденцію до зростання. Перекази у формі приватних трансфертів скоротилися з 2008 р. по 2016 р. на 42,2% і становили 1,8 млрд дол. США.

Збільшення кількості українських емігрантів у країнах ЄС зумовило зростання обсягів приватних грошових переказів в Україні (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Обсяги приватних грошових переказів в Україну з країн ЄС за 2008–2016 рр.

млн дол. США

Країни	Обсяги приватних грошових переказів в Україну							
	2008	% до загальної кількості	2010	% до загальної кількості	2012	% до загальної кількості	2014	% до загальної кількості
Німеччина	316,5	5,12	381,7	6,51	403,3	6,21	328,0	5,86
Греція	248,2	4,02	303,3	5,17	337,6	5,20	267,5	4,78
Сполучене Королівство	332,9	5,39	254,1	4,33	241,7	3,72	261,7	4,67
							266,7	4,64

Закінчення табл. 3.9

Країни	Обсяги приватних грошових переказів в Україну									
	2008	% до загальної кількості	2010	% до загальної кількості	2012	% до загальної кількості	2014	% до загальної кількості	2016	% до загальної кількості
Кіпр	218,7	3,54	242,1	4,13	346,4	5,34	264,0	4,72	255,9	6,18
Італія	340,1	5,51	281,9	4,81	294,3	4,53	242,5	4,33	203,7	4,92
Іспанія	214,9	3,48	146,5	2,5	117,5	1,81	82,5	1,47	66,8	1,61
Нідерланди	69,3	1,12	75,3	1,28	92,1	1,42	83,5	1,49	74,1	1,79
Франція	41,6	0,67	47,2	0,81	61,5	0,95	63,3	1,13	49,7	1,20
Португалія	108	1,75	76,6	1,31	60,2	0,93	44,2	0,79	39,3	0,95
Бельгія	43,3	0,7	40,2	0,69	51,3	0,79	43,3	0,77	38,5	0,93
Польща	34	0,55	26,1	0,45	39,9	0,62	39,2	0,70	96,9	2,34
Чеська Республіка	30,2	0,49	27,5	0,47	31,5	0,49	32,6	0,58	31,9	0,77

Джерело: складено автором на основі даних Національного банку України [318]

У 2008–2016 рр. найбільша частка приватних грошових переказів надходила з Німеччини (303,9 млн дол. США). Також значними є обсяги приватних грошових переказів зі Сполученого Королівства (266,7 млн дол. США) та Кіпру (255,9 млн дол. США).

Для підвищення ефективності та збільшення обсягів грошових переказів мігрантів в Україну необхідно розробити заходи щодо їх стимулювання та регулювання:

- надавати преференції мігрантам при перерахуванні грошових коштів через визначені державою системи переказів, зменшити комісійну плату при перерахуванні коштів з іноземних банківських карток на картки України;
- відкрити валютні рахунки для мігрантів зі встановленням на них вищих відсотків, дешевих кредитів для набуття освіти, певних пільг та додаткових гарантій для власників;
- створити пільговий податковий режим для малого і середнього бізнесу. Це спочатку зменшить приплив коштів у державу, але у майбутньому створить нові робочі місця, покращить добробут громадян України, сприятиме

залученню більшої кількості прямих іноземних інвестицій та приватних грошових переказів у країну. Можливо, створити податковий пільговий режим для українських мігрантів, які є співвласниками національних підприємств, спростити умови відкриття власного бізнесу для мігрантів;

- налагодити випуск облігацій для залучення іноземних коштів у соціальні програми на певний термін під певний відсоток;
- розробити та реалізувати заходи щодо популяризації у світі вітчизняних вищих навчальних закладів для залучення іноземних громадян у сферу освіти, надати грошові пільги щодо навчання у них, допомогу з проживання іноземців на території країни;
- вивчити можливості зменшення мита на ввезення мігрантами засобів та предметів праці для започаткування власного бізнесу в Україні з формуванням відповідної системи контролю;
- спростити систему реєстрації підприємств та забезпечити кращу систему інформування щодо створення та ведення малого та середнього бізнесу. На сьогодні, однією із проблем залучення іноземних інвестицій є те, що в Україні існує складна система реєстрації підприємств та недостатнє інформування щодо системи введення бізнесу, що не привертає увагу потенційних інвесторів;
- запропонувати систему податкових пільг для мігрантів, які повертаються такладають зароблені за кордоном кошти у власну справу.

Ці заходи забезпечать більший обіг коштів у країні, сприятимуть зростанню ВВП та кількості підприємств у сфері малого і середнього бізнесу, що зумовить збільшення робочих місць у країні.

Відтак в Україні для зменшення кількості емігрантів з країни необхідно вжити таких заходів: покращити умови праці, підняти рівень заробітної плати, надати допомогу та вигідні умови щодо відкриття малого та середнього бізнесу, зменшити податковий тиск тощо. Це зумовлює необхідність більш детального дослідження впливу факторів на регулювання міжнародної трудової міграції.

Наразі міграційна політика України формується, головним чином, у напрямку інтеграції до Європейського Союзу, що передбачає взаємовигідний перерозподіл людського потенціалу між країнами. Легальні міграційні потоки сприяють обміну знаннями, ідеями, досвідом, доступу до ринків праці країн, тобто ефективному використанню і нагромадженню людського потенціалу обома сторонами.

Підвищення людського потенціалу є запорукою зростання конкурентоспроможності країни, а отже, й піднесення рівня життя населення.

3.3. Сприяння розвитку інститутів малого та середнього бізнесу в умовах переорієнтації на ринки ЄС

В умовах глобалізації одним з вагомих чинників розвитку економіки будь-якої країни є здійснення її суб'єктами господарювання ефективної експортної діяльності, стратегічна роль якої полягає в тому, що на основі реалізації конкурентних переваг експорт розширює національні межі і завдяки додатковим ринкам збуту стимулює розширене відтворення, а також є джерелом отримання додаткових прибутків та збільшення національного доходу.

У розвинених країнах державна підтримка експорту є важливою складовою зовнішньоекономічної політики та використовує широкий спектр заходів і інструментів.

Члени Організації економічного співробітництва та розвитку розробляли правила для експортерів ще в 60-х роках минулого століття. Прикладом є укладена в 1969 р. угода «Тлумачення по кредитах на експорт суден» між 13 країнами-членами ОЕСР. Найбільшу зацікавленість виявили європейські країни, щоб протистояти японським виробникам. Угоду уклали відповідно до максимальної частки участі державних субсидій у загальній вартості кредиту покупцям суден, а також його термін і ставку.

Найбільш успішним та показовим є досвід підтримки експортерів у США. Завдяки своїй потужній економіці та чіткій підтримці національних виробників та експортерів США протягом багатьох років очолюють список країн-експортерів. На підтримку американського експорту з федерального бюджету щорічно виділяються значні суми коштів, і державна фінансова підтримка у США реалізується за цілим рядом напрямків, у тому числі:

- надання підтримки національним компаніям через кредити, гарантії за кредитами і страхування угод;
- використання механізму економічної допомоги для захисту інтересів американських експортерів;
- надання кредитних гарантій експортерам сільськогосподарської продукції та харчових товарів;
- надання підтримки проектам американських компаній, які сприяють зниженню ризиків для навколишнього середовища і фінансування іноземних покупок під час придбання американського обладнання і технологій у сфері виробництва екологічних товарів та послуг;
- допомога американським компаніям через надання і гарантування кредитів при здійсненні ними середньо- і довгострокових інвестицій за кордоном (у країнах СНД) та ін.

У системі фінансової підтримки експорту США найважливішим суб'єктом є фінансовий інститут уряду країни Експортно-Імпортний банк Сполучених Штатів Америки [89].

У кризовий період значення кредитування в системі підтримки експорту Сполучених Штатів Америки збільшилося. Ексімбанк фінансово підтримує закупівлі товарів і послуг США кредитоспроможними покупцями з інших країн, які не можуть отримати кредит з традиційних джерел комерційного та структурованого фінансування. Аналіз динаміки функціонування банку показав, що в період нестабільності банк став активніше працювати у частині фінансування та страхування ризиків угод, пов'язаних з постачанням з США, розвиває та вдосконалює свою діяльність, пропонуючи нові